

Predhodna objava / 1.03

Andrej Malnič

KRIŽI S KRIŽEM

Pobuda, da se Vipavskemu Križu povrne staro ime Sveti Križ, je imela pred dobrim letom dni v slovenski javnosti velik odmev. Precej pozornosti so ji posvetili tako lokalni kot tudi državni mediji. Vipavski Križ pač ni katerakoli slovenska vas. To je kraj, ki se je v preteklosti ponašal s statusom mesta, danes pa je zaradi svoje stare urbanistične in arhitekturne podobe pod spomeniškim varstvom in že samo zato turistično nadvse zanimiv. Pa ne le zato.

Tu je v samostanu bival pridigar Janez Svetokriški, ki mu je kraj dal ime. Tu je zbrani množici govoril Primož Trubar. Kraj se kot utrdba zoper Turke omenja v domnevni zvezi z Leonardom da Vincijem in še bi lahko naštevali. A namen našega spisa ni, da bi peli slavo Vipavskemu Križu. Zanimali nas bodo dogodki v zvezi s preimenovanjem kraja, predvsem to, kaj lahko ta primer pove etnologu in kulturnemu antropologu. Za lažje razumevanje je treba na začetku predstaviti nekaj temeljnih zgodovinskih dejstev o imenu kraja.

Kraj, točneje njegovo ime, se v pisnih virih prvič omenja leta 1252 kot villa Crucis. »Vse naslednje omembe kraja,« tako piše Ferdinand Šerbelj, »pa se nanašajo v osnovi na patrocinijske cerkve, posvečene sv. Križu. Razlika je le v interpretaciji zapisov imena. S tem da se omenja Chreutz, Creucz, Creutz, Crux, Kreutz, Kreuz zum Vippach, Sveti Križ, Ipvavski Križ, Heiligen Kreutz, Santa Croce di Aidussina, kar vse govori, da je kraju dal ime omenjeni patrocinijske cerkve ... Nemško oz. slovensko poimenovanje Sveti Križ se je obdržalo najdlje, nad štiristo let, oziroma do povojnih let, ko so kraj leta 1955 z dekretom preimenovali v današnje ime. In če se v starejših listinah kraj imenuje samo Križ je isto, kot domačini Sv. Križ že od nekdaj imajo le za Križ, saj se itak razume, da ne gre za cestno križišče (zagovorniki Vipavskega Križa so namreč postavili domnevo, da bi lahko ime Križ prišlo od cestnega križišča, in ne od cerkve, ki je posvečena Svetemu Križu, op. A. M.). Za nekatere resilna bilka, češ v časopisu Domovina leta 1868 je zapisano Križ Ipvavski, ostane samo ena bilka, saj, kdor prelistava starejše časopise, dobro ve, kako nedorečeno in nedosledno je bilo pisanje vseh vrst imen.«¹

Leta 1955 je bil Sveti Križ preimenovan v Vipavski Križ. Prva pobuda, da bi se kraju vrnilo staro ime, je bila dana že leta 1994. Predlog za spremembo imena na krajevnem referendumu ni dobil potrebne večine.² Leta 1998 je KS Vipavski Križ od kriškega kapucinskega samostana prejel nov predlog, da bi se vrnilo kraju staro ime.³ Isti pred-

log je dobila tudi občina Ajdovščina.⁴ Ko so o tem predlogu izvedeli tisti prebivalci Vipavskega Križa, ki se z njim niso strinjali, so takoj ustanovili Iniciativni odbor za ohranitev imena naselja Vipavski Križ. Pozneje so se zbrali tudi pobudniki za vrnitev starega imena in ustanovili društvo Prijatelji Svetega Križa. Vnela se je prava medijska vojna med tistimi, ki so zagovarjali spremembo, in onimi, ki so bili proti. Da je šlo res za vojno, pričajo številne izjave (obeh strani), s katerimi so dogodke v zvezi s preimenovanjem kraja opisovali in doživljali kot bitko, boj, vojno ali spopad. Spor se je še posebno zaostril takrat, ko je občinski svet občine Ajdovščina na seji marca 1999 izglasoval spremembo imena. Od 25 poslancev občinskega sveta jih je za spremembo glasovalo 13, pet jih je bilo proti, trije so se vzdržali, štirje poslanci pa so sejo zapustili.⁵ Iniciativni odbor je začel biti bitko za izpodbitni referendum. Ajdovski župan je uradno objavilo odloka o spremembi imena zadržal in določil, da morajo nasprotniki preimenovanja do 30. junija 1999, če hočejo, da bo referendum razpisan, zbrati 700 glasov podpore, to je pet odstotkov vseh volilnih upravičencev v občini Ajdovščina.⁶ Zbiranje podpisov se je začelo maja. Do zakonskega roka je pobudo za izpodbitni referendum v občini Ajdovščina podprlo 1346 ljudi.⁷ Referendum je bil zapovedan za nedeljo, 12. septembra 1999.⁸ Udeležila se ga je slaba polovica volilnih upravičencev (48,3 odstotka). Izid je bil tesen; proti spremembi imena je glasovalo 51,24 odstotka volivcev.⁹ V samem Vipavskem Križu (v to krajevno skupnost sodijo še nekatere druge vasi) je za preimenovanje glasovalo 139, proti imenu Sveti Križ pa 193 volivcev.¹⁰ Vipavski Križ je ostal Vipavski.

Dogodkov v zvezi s preimenovanjem Vipavskega Križa ne gre razumeti zgolj kot neko ceneno politikantstvo, podobno kot se na primer pri sprejemanju zakonov politiki preklajo zaradi proceduralnih zadev, pravnih tolmačenj, vejic in pik. Res je bilo v našem primeru tudi tega precej, vendar imajo dogodki v zvezi s preimenovanjem širši okvir. Na plečih Vipavskega Križa se je v tistih dneh odločalo o Resnici, Spoznanju, Zgodovini, Tradiciji, Kulturi, Demokraciji, Ljudski volji, Javnosti, Državi, Narodu, Ideologiji in podobnih človeških zadregah, ki jih pišemo z veliko začetnico. To niso bile zgolj učene filozofske ali akademske svetovnonazorske razprave zaprtega kroga ljudi. Stvar se je godila na ulici, pred in med ljudmi, zgodila se je kot način življenja, torej kot tisto, kar etnologi štejejo za svojo domeno raziskave. Zgodila se je na način, kako ljudje živijo Resnico, Zgodovino, Demokracijo kot ljudje, in ne le kot strokovnjaki, pravniki, filozofi ali politiki. Dokumenti iz teh dni ne pričajo samo o tem, kaj je kdo kdaj rekel, mislil ali storil. Govorijo predvsem o

tem, kako se je pravzaprav *delala in obenem živela zgodovina, kako so se delali in obenem živeli dogodki*. Govorijo o samem človeku, o njegovi kulturi, kako so ljudje živeli čas, ko se je odločalo o imenu Vipavskega Križa.

Če bi ta primer opisali stari zgodovinarji – kronisti (narodopisci se ga verjetno ne bi niti lotili), bi pač natančno navedli, kdaj in zakaj je bila vložena pobuda za preimenovanje kraja, kakšen je bil potek dogodkov, kje se hranijo viri za raziskavo, kaj je kdo rekel ali naredil, omenili bi še, da so bile razprave v občinskem svetu o preimenovanju živahne, kako je bila javnost vznemirjena, ker da je bil kršen ta in ta zakon. Verodostojnih podatkov, ki so pomembni tudi za etnologa, zagotovo ne bi primanjkovalo. Toda: kako so ljudje *živeli in delali* ves ta splet dogodkov, o tem bi bilo napisanega kaj malo.

Delati dogodke pomeni, da neki dogodek ne le *gledamo*, ampak ga tudi *vidimo*. Podobno kot je Holmes opozoril Watsona – ki ni vedel, koliko stopnic šteje njuno domače stopnišče –, da gleda, pa ne vidi. Skratka, *videti* pomeni opaziti in obenem vedeti, poznati, razumeti, spoznati, imeti do nečesa aktiven odnos. Pomeni, da to, kar vidimo, lahko tudi uporabljamo, da nekaj z *videnim* počnemo. *Živeti dogodek* pa pomeni, da človek ni zgolj šahist, ki bi premikal figure iz nekega drugega sveta, ampak je sam obenem šahovska figura. Človek *igra in je igran, živi dogodke, ki jih sam dela*. In tej ujetosti, ki jo moramo dobesedno razumeti, ni moč uteči. Ni mogoče zbežati od drugih figur. Na mizi nismo nikoli sami in šahovsko polje obstaja neodvisno od naše osebne volje. Posameznik si morda res misli, da je lahko sam, a je potem v očeh drugih ljudi prejel podoben Watsonu kot Holmesu, v rokah šahovskega mojstra pa je zgolj navaden statist, ki se lahko žrtvuje. In prav zaradi pogleda drugega je človek tudi Človek, ne zgolj zato, ker je bil sam tako sklenil. Hkrati ne smemo pozabiti, da dediščine preteklih kultur stopajo v sedanjosti z nami kot naše sence. Ljudje pač nismo živeli in se ne vohljamo, da bi izvedeli, kdo in kaj smo.

Medtem ko so pri šahu pravila in vrednost figur natančno določeni, je v življenju to veliko bolj ohlapno načrtano. Vsem nam je očitno, da moramo, če hočemo obstati kot družba, imeti pravila in jih spoštovati. In ker kot družba obstajamo, sklepamo, da pravila imamo in jih tudi spoštujemo. A težava je v tem, da kmet ni vedno kmet in kralj ni zmeraj kralj. Kakor nanese priložnost. Da je prostor, kjer živimo, sestavljen iz različnih okolij, da so v teh okoljih šahovska polja različnih, poljubnih in nestalnih oblik. Prostor, okolja in polja vedno znova in znova definiramo sami, seveda skupaj in v odnosu do drugih. Z novim pa ne zavržemo starega. Staro se kopiči kot dediščina. Je virus, ki ga nosimo v sebi, za sebe in za druge. Ljudje smo podobni Alici, ki so jo v Čudežni deželi poučili, da izreči in misliti ni isto. Od tod številne zadrege. Živimo v Čudežni deželi, kjer se vedno znova sprašujemo, ali to, kar *gledamo*, v resnici *vidimo*, in ali tako kot mi *vidijo* tudi drugi. Primer Vipavskega Križa je lep zgled za to.

Pobuda kriškega kapucinskega samostana, da se Vipavskemu Križu povrne staro ime, je v slovenski družbi vzpostavila neko posebno življenjsko okolje. Zanj je bilo značilno, da so se ljudje takoj razdelili na tiste, ki so bili za spremembo, in na one, ki so bili proti. Kot pričajo števil-

ni ohranjeni dokumenti, je delitev zajela vso Slovenijo, in ne le vaščanov Vipavskega Križa. Ujela je vse tiste, ki so se v tem novem življenjskem okolju našli in prepoznali, vse tiste, ki so menili, da sodijo vanj, da je ime Vipavskega Križa tudi njihova zadeva.

Čeprav so pravila, kako se postopa v takih primerih, napisana v zakonu, pa so bile razlage teh pravil različne. Prepirali se niso le o tem, ali lahko o preimenovanju odloča zgolj občinski svet, ali je bila pobuda pravilno vložena, ali naj se razpiše poizvedovalni referendum ali naj o tem na referendumu odločijo ljudje sami in ali naj referendum zajame zgolj vas Vipavski Križ, krajevno skupnost ali vso občino. Prepir se ni sukal le okrog proceduralnih zadev, pravnih tolmačenj in občinskih zdrah. Kot rečeno, odločalo se je tudi v imenu velikih tem Zgodovine, Resnice, Poštenja, Ideologije, Naroda in tako naprej. Pomembno je, da so bile tovrstne presoje za ljudi odločilnejše od proceduralnih in zakonskih postopkov. Sodbe ljudi so bile vrednostne in izključujoče do druge strani. Kulturni vzorec – matrica vedenja, je bil takšen: na primer izrečeni stavek, da je občinski odlok, s katerim je bilo vrnjeno kraju staro ime, pošten, v očeh zagovornikov Svetega Križa ni pomenil le, da je bil pravilno izpeljan z zakonom določen postopek. Pomenil je tudi, da je bilo preimenovanje storjeno v imenu Poštenja, bilo je zadoščeno Pravici, Resnici in Zgodovini. Nasprotniki, ki niso mislili tako, so za zagovornike

- 1 Ferdinand Šerbelj, Imena krajev so naša kulturna dediščina. Tudi Sv. Križ, mar ne? V: Novi glas 8. junija 2000, let. 5, št. 21, Trst, Gorica 2000, 7. Glej tudi: Mirko Kovač, Sveti Križ – Vipavski Križ. Ljubljana 2000, Prijatelj Svetega Križa, 131. Esej je napisan na podlagi več kot sto časopisnih prispevkov in dokumentov, ki jih je zbral Mirko Kovač (gl. nav. delo). Najprej navajam časopisni vir, nato pa še stran, na kateri je v zborniku člankov in dokumentov *Sveti Križ – Vipavski Križ* citirani prispevek.
- 2 Rosana Rijavec, Ali bodo odločali krajanj? V: Oko 28. januarja 1999, let. 6, št. 154, Nova Gorica 1999, 5. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 23.
- 3 Slavica Crnica, Bo Vipavski Križ spet Sveti Križ? V: Delo 21. januarja 1999, let. 41, št. 16, Ljubljana 1999, 7. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 21.
- 4 Vanja Alič, Križ, ki razburja prebivalce. V: Dnevnik 10. septembra 1999, let. 49, št. 246, Ljubljana 1999, 15. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 105.
- 5 Spet politična odločitev. V: Primorske novice 9. marca 1999, let. 53, št. 19, Koper, Nova Gorica 1999, 32. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 50.
- 6 Vanja Alič, Zbiranje podpisov se je začelo. V: Dnevnik 29. maja 1999, let. 49, št. 143, Ljubljana 1999, 10. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 74.
- 7 Slavica Crnica, Podpisov celo preveč. V: Delo 2. julija 1999, let. 41, št. 150, Ljubljana 1999, 6. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 79.
- 8 Pred referendumom o preimenovanju Vipavskega Križa. V: Novi glas 9. septembra 1999, let. 4, št. 34, Trst, Gorica 1999, 16. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 104.
- 9 Slavica Crnica, Ime Vipavski Križ bo ostalo enako. V: Delo 13. septembra 1999, let. 41, št. 212, Ljubljana 1999, 1. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 109.
- 10 Vipavski Križ bo ohranil svoje ime. V: Novi glas 16. septembra 1999, let. 4, št. 35, Trst, Gorica 1999, 12. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 110.

preimenovanja zato živeli v Zmoti, Neresnici in Nezgodovini. Zagovorniki Vipavskega Križa pa so bili prepričani, da je bil v občinskem svetu kršen z zakonom določen postopek, ker je občinski svet odločil v imenu krajanov, ne da bi predhodno vse krajanje sploh vprašal, kaj si o preimenovanju mislijo. Zato v očeh zagovornikov Vipavskega Križa odlok o preimenovanju zaradi proceduralne zmote ni bil le pravno sporen, ampak tudi Ne-pošten in Krivičen. Bolj kot samo preimenovanje je zagovornike Vipavskega Križa razjezila aroganca 13 svetnikov občinske oblasti.¹¹ Skratka, ljudje so se razvrščali na podlagi tega, kako so živeli in delali Resnico, Zgodovino, Demokracijo, Poštenje in tako naprej. Poglejmo, kaj je v pismu¹² (12. septembra 2000) ajdovskemu županu zapisal Mirko Kovač, zagovornik preimenovanja, ko je bilo ime Sveti Križ na referendumu zavrženo.

»Pred letom dni je pičila večina udeležencev referenduma v ajdovski občini zavrnila predlog, da se Vipavskemu Križu vrne izvorno ime Sveti Križ. Da se je to zgodilo, smo krivi sami, ker ne poznamo zgodovine in nasedamo uradnim dokumentom iz totalitarnih časov (ko je bil Sveti Križ preimenovan v Vipavski Križ, op. A. M.), ali kot je dejal pisatelj Marjan Tomšič, ko je izvedel za napoved referenduma: 'Kako je mogoče ljudi spraševati, ali naj bo Križ Vipavski ali pa naj se imenuje tako, kakor se je pred preimenovanjem, kakor so ga predniki tega istega ljudstva nekoč že poimenovali?' Res, o zgodovinskih dejstvih ljudi na referendumih ni mogoče spraševati. Referendumsko vprašanje se bi, če bi hotelo biti resnicoljubno, moralo glasiti: 'Ali ste zato, da se ohrani odlok iz leta 1955, po katerem je bil kraj brez predhodnega referenduma iz političnih razlogov preimenovan v Vipavski Križ?' ... Sv. Križ je torej v zavesti in srcih Križanov preživel avstrijsko in italijansko nadoblast in zdelo se je, da bo preživel tudi novo jugoslovansko, saj v dokumentu Krajevnega odbora Osvobodilne fronte iz 29. avgusta leta 1944 beremo, da so se volitve vršile v Sv. Križu. Še dobro leto kasneje otroci iz Sv. Križa prejmejo spričevalo Poverjenišva PNOO za Slovensko Primorje v Ajdovščini, na katerem je izrecno navedena osnovna šola v Svetem Križu. Enako še v spričevalu za šolsko leto 1946/47, medtem ko se Vipavski Križ prvič pojavi v šolskih spričevalih kriških otrok za šolsko leto 1947/48. Kaj se je zgodilo, da so otroci čez noč prišli v drugi kraj? Pravzaprav še nič uradnega, kajti šele leta 1948 je bil v Uradnem listu 10-64/48 objavljen sklep, da 'naselja ne smejo imeti imen, ki niso v skladu z današnjo družbeno in narodno stvarnostjo ali ki žalijo narodnostni čut slovenskega naroda ...' ... Ljudje se oblasti uklonijo. Skozi zid se ne da ... Nasilni ukrep oblasti postane z menjavo generacij dejstvo, okoliščine brez alternative, sčasoma navada. V tej navajenosti in odsotnosti zgodovinskega spomina postane poskus, da bi kraju vrnilo ukradeno pravo ime, pragmatično vprašanje, sinonim za 'same sitnosti, nepotrebne poti, zapravljjanje časa, stroške in nobene koristi', kot je zapisano v referendumskem propagandnem materialu zagovornikov Vipavskega Križa. Prav ti - kakšen narobe svet - trdijo, da je povrnitev imena 'vpletanje Cerkve v politiko', 'pritisk na ljudi čez vso mero', 'zdraharstvo, kovanje političnega kapitala' - četudi je prav do preimenovanja Sv. Križa v Vipavski Križ leta 1955 prišlo izključno iz ideoloških in političnih razlogov. Ali je ideologija kraju povrniti pravo ime?« (tisk poudaril A. M.)

Povsem drugačen pogled so imeli nasprotniki preimenovanja. Pred referendumom je v Delu¹³ Diana Koloini zapisala:

»Ja, pa čeprav se sliši patetično: če bodo spremenili ime vasi, iz katere sem doma, bodo posegli tudi v del moje identitete ... V imenu česa je mogoče spremeniti ime neke vasi? Ime, po katerem je prepoznavna in v katerem se prepoznavajo tudi njeni prebivalci. Vrh tega ime, ki ni zaznamovano s prejšnjim sistemom in politično ideologijo, katere znamenja naj bi bilo treba povsod izbrisati. Šklicujejo se na tradicijo - ki je v tem primeru kaj malo tradicionalna, saj zgodovina priča le o nenehnem spreminjanju. In radi bi tudi počastili njenega najznamenitejšega prebivalca, Janeza Svetokriškega; sedanji prebivalci ob tem menda ne morejo imeti posebne veljave. Menda ne, če jih postaviš na 'njihovo' mesto. Duhovnik le govori s posebnega mesta in to je v resnici njegov edini pravi argument. Zastopa institucijo in njeno ideologijo - ker če tovrstna zamenjava ni ideološko zaznamovana, potem res ne vem, kaj je ideologija ... Menda je vaščanov premalo, da bi smeli odločati o tako pomembni stvari, kot je ime njihove vasi. In res jih je malo (okrog 130), skoraj bi se lahko reklo nekaj posameznikov. A kdo naj bi torej odločal? In v imenu česa? Kdo in predvsem kaj je tisto, kar ima v svobodi pravico odločanja o drugih, če mnenje 'nekaj posameznikov' ne šteje? A morda ne gre za to, da ima prav vsak posameznik pravice, omejene s pravicami enakovrednih drugih posameznikov?« (tisk poudaril A. M.)

Ta dva zgleđa lepo pričata, da je spor med obema stranema vsestranski in dokončen. Za povrh vsega pa lahko, na načelni ravni, damo prav tako enim kot drugim. Res je, kot piše Mirko Kovač, da lahko nasilni ukrepi nedemokratske oblasti postanejo sčasoma in z zamenjavo generacij navada. Dejanj, ko s silo postavljena pravila postanejo z leti celo tradicionalne navade, je v zgodovini dovolj. Res pa je tudi to, kar je zapisala Diana Koloini. V imenu česa ali koga je mogoče v demokratični družbi spreminjati imena? Poglejmo, kaj je o povpravi krivic v času bitke za ime menil Križan Egon Bartelj.

»Leta 1954 so s preimenovanjem Križa v Vipavski Križ opeharili mojo mamo in vse, ki ste tedaj bili tukaj. Zdaj so svetniki popravili krivico 10 do 15 starejšim ljudem, vsem nam pa, ki zdaj tukaj živimo - vključno z našimi otroki - so jo na novo storili. In to kljub toliko opevani demokraciji. Ne zavedajo se, da je tudi minulih 50 let Vipavskega Križa za nas dragocena zgodovina, ki se ji ne moremo odpovedati.«¹⁴

Sprti strani se nista strinjali v nobeni zadevi, razen v tem, da se ne strinjata. Drug drugega so prepričevali, kaj je družbena in narodna stvarnost, grajali in diskvalificirali. Poglejmo dva primera. Mirko Kovač, zagovornik Svetega Križa, je zapisal:

»Prijatelji Sv. Križa smo v svojih javnih nastopih in predstavitenih gradivih (zloženkah) vnaprej zavračali zlorabo referendumskega vprašanja v verske ali politične namene. Izrečno smo zapisali, da 'ime kraja ni politično vprašanje, tudi ne stvar vere'. Tega pa ne moremo trditi za iniciativni odboj za ohranitev imena Vipavski Križ, ki je na propagandni razglednici po našem mnenju uporabil neprimeren jezik, ko npr. piše, da se 'po cerkvah stopnjuje pritisk na ljudi', da gre na referendumu za glasovanje 'proti vpletanju Cerkve v politiko', ko so vse, ki se z njimi ne strinjajo, poimenovali s 'poli-

tikanti' ali s tistimi, 'ki si poskušajo z zdravami kovati politični kapital', in podobno. Višek pa je žaljivo izrazoslovje pobudnikov preimenovanja v Vipavski Križ doseglo z izjavo Boruta Koloinija za Primorske novice z dne 14. septembra čes, da so sedaj 'ustavili ajdovsko zdrharsko bando'. Menimo, da si univerzitetno izobražen človek in humanist takšnega besednjaka ne bi smel privoščiti. Hkrati ostro zavračamo takšna žaljiva podtikanja, saj je naš referendumski boj ves čas potekal umirjeno in strogo. Ni pa bil vselej takšen volilni boj 'nasprotne strani'. Naj spomnim le na trganje plakatov, sam pa sem te dni po pošti od anonimnega zagovornika Vipavskega Križa prejel celo našo zloženko, namazano s človeškim blatom ...»¹⁵

Borut Koloini, zagovornik Vipavskega Križa, pa je razpoloženje v referendumskem obdobju opisal tako:

»Rezultat referenduma in tudi zgodbe je znan. Kaj vse je k temu prispevalo, je že zgodovina. Res je, da sem ob koncu referenduma s še vročo glavo nepremišljeno izrazil upanje, da bomo s tem zaustavili ajdovsko zdrharsko bando in s tem nekatere po nepotrebnem užalil. S tem nisem mislil tistih, ki si iskreno želijo takšnega ali drugačnega imena naše vasi, in se jim zato opravičujem. Z izjavo sem meril na še tiste, ki so lagali – ne le o meni, pač pa tudi o mojih sorodnikih in sodelavcih, na tiste, ki so mi prerezali gumo na avtomobilu, in ne nazadnje na tiste, ki so mojo ženo s komaj rojeno hčerko metali iz stanovanja in jima obljubljali linč. Ob tem je njihova zahteva, da mi vzamejo diplomu in vržejo iz službe, prava malenkost. S takšnimi ljudmi se pa ni mogoče pogovarjati.«¹⁶

Odnos, kako se je živelo in delalo te dogodke, je bil osebno in angažiran, saj je ime kraja del osebne in krajevne identitete, ime, takšno ali drugačno, nosijo namreč oboji v srcu in zavesti. Nekateri bolj, drugi manj pogumno, ali kakor je zapisal novinar, ki se je v času referendumskega boja pogovarjal z nekaterimi Križani: »Tudi nekaj možakov, ki se domala vsak dan najdejo na mostu pred glavnim vaškim portonom, se je v soboto odločno zavzelo za novo staro ime Sveti Križ, čes da je to edino prav. Nihče od njih ni želel povedati svojega imena. Zakaj? 'Mi smo tiho za Sveti Križ in se nočemo izpostavljal, oni drugi se gredo pa histerično revolucijo, hočejo z glavo skozi zid, čeprav je vse že odločeno. Vas bi radi razklali, a jim ne bo uspelo.'«¹⁷

Poglejmo, kako je novinar Mladine Jure Aleksič v značilnem slogu revije živo opisal svoj obisk Vipavskega Križa v času, ko se je bila bitka za ime:

»Od katere stranke sta? Od Kacina? Od Janše?« naju je za začetek pobaral krepak sivolas gospod srednji let, oblečen v temno zeleno bundico. Ne, niti od Kacina niti od Janše. 'Potem sta pa gotovo komunisti.' Ne tudi komunisti nisva. Ja, kaj pa sva potem? No, osebno sem v političnem smislu skrajno demokratičen: vse politike sovražim enako. Ta uvodni gambit požanje nemalo odobravanja, gospa mama pa pristavi: 'Na tisti njihov parlament bi morali itak vreči bombo ...' Vsi zbrani so zaradi nastale situacije v domačem kraju, milo rečeno, slabe volje. Za vse skupaj krivijo lokalne politike. 'Zaradi njih je danes tukaj tako, kot je bilo leta 42: al' si fašist al' pa komunist! Med sabo je vse sprto, razloži možak v modrem pajacu.«¹⁸

Ker je novinar Mladine Jure Aleksič od Križanov izvedel, da naj bi bil v Vipavskem Križu prvi referendum o tem, kakšno ime kraja želijo imeti Križani, že leta 1952, ko je

oblast hotela zamenjati ime Sveti Križ, je stopil do človeka, ki naj bi se tega referendumu v vasi še edini spominjal. Kako je bilo z referendumom iz leta 1952, je novinarja verjetno zanimalo zato, ker so nekateri zagovorniki referenduma iz leta 1999 trdili, da komunistična oblast ni zamenjala imena s silo, ampak na referendumu. In kaj je povedala ta še edina živa priča? Tole:

»'Kurac je bil to referendum!' eksplodira gospod Vinko: 'Iz Nove Gorice je prišla partijska drhal in nas pritiskala.' Na kakšen način? 'S sestanki. Vsako nedeljo so nas po maši gonili v dvorano nad trgovino! Pet nedelj in vsako nas je bilo manj tistih, ki smo bili za Sveti Križ. Oni so hoteli imeti Hum! Hum, si morete misliti?' Na koncu naj bi neka ženska, partijska živina, le popustila: če že tako obupno hočete imeti križ, pa naj bo Vipavski Križ.«¹⁹

Vojni za ime, ki se je preteklo leto bila pred vso slovensko javnostjo, ni videti konca. Je le čas premirja in ne miru. Dediščina vojne bo ostala za vedno z nami kot senca. Imeli jo bomo ob sebi za nas in za druge. Poraženci so resda v manjšini, a zmagovalci imajo le pičlo večino. Ali kot je zapisal Mirko Kovač v prispevku z naslovom Bitka še ni končana:

»To kaže na razdeljenost ajdovske javnosti ob primeru Sv. Križa, zato menimo, da zmagoslavje nasprotnikov imena Sv. Križ ni na mestu, pač pa je čas za trezen premislek.«²⁰

Besede pisatelja Marjana Tomšiča iz pisma, poslanega ajdovskemu županu 7. januarja 1999,²¹ ko se je vojna vihra preimenovanja šele dobro začela, gre vzeti tudi zares:

»Menim, da je treba popraviti tiste napake, ki so nastale zaradi ideološke zaslepljenosti. Če zdaj vztrajamo v tej zablodi in se skušamo reševati z nekakšnimi referendumi, dokazujemo le to, da nam ni mar za zgodovino, torej za dejstva. In seveda za resnico. Ta pa je v tem primeru ena sama: Vipavski Križ je pač Sveti Križ.

Ne zamerite, ker vas nadlegujem s tem pisanjem. Vem, da imate kot župan polno glavo skrbi. Menim pa, da boste s

11 Borut Koloini, Preimenovanje in aroganca. V: Primorske novice 18. maja 1999, let. 53, št. 38, Koper, Nova Gorica 1999, 24. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 73.

12 Mirko Kovač, nav. delo, 3-5.

13 Diana Koloini, Preimenovanja. V: Delo 15. februarja 1999, let. 41, št. 36, Ljubljana 1999, 8. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 25.

14 Nada Mavrič, Stare zamere nove krivice. V: Dnevnik 8. marca 1999, let. 49, št. 64, Ljubljana 1999, 5. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 47, 48.

15 Mirko Kovač, Bitka še ni končana (pisma bralcev). V: Primorske novice 24. septembra 1999, let. 53, št. 74, Koper, Nova Gorica 1999, 5. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 121.

16 Borut Koloini, Imena krajev so naša kulturna dediščina. V: Novi glas 6. julija 2000, let. 5, št. 25, Trst, Gorica 2000, 7. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 132.

17 Nada Mavrič, Stare zamere nove krivice. V: Dnevnik 8. marca 1999, let. 49, št. 64, Ljubljana 1999, 5. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 48.

18 Jure Aleksič, S Križem je strašen križ. V: Mladina 15. marca 1999, št. 11, Ljubljana 1999, 46-48. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 58-60.

19 Ibid.

20 Mirko Kovač, Bitka še ni končana (pisma bralcev). V: Primorske novice 24. septembra 1999, let. 53, št. 74, Koper, Nova Gorica 1999, 5. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 121.

21 Mirko Kovač, nav. delo, 20.

povrnitvijo prvotnega imena kot župan naredili dobro, ne samo dobro, temveč tudi pravično delo. In se bo reklo: 'Ko je bil župan gospod Bavec, se je bobu spet reklo bob.'»

Kot vemo danes, je bil referendum razpisan in občinski odlok o preimenovanju Vipavskega Križa, ki bi ajdovskega župana popeljal v zgodovino, razveljavljen. In vaščani? V svojem domačem kraju bobu še naprej pravijo preprosto Križ, tako tisti, ki v srcu nosijo Svetega, in oni, ki nosijo Vipavskega. To ime je staro, je ljudsko in ni uradno. Za oblast ne šteje. Je pa dovolj povedno, da njihovi bližnji sosedje vedo, od kod Križani so, in ime ne žali ne verskih ne narodnih čustev. Zadoščeno je Pravici in Zgodovini ter Družbeni in osebni stvarnosti. Smo potemtakem morebiti za spor krivi mi – tisti drugi, ker ne vemo, kje je Križ?

In etnologi ter kulturni antropologi? Dobro bi bilo, če bi bili ob teh zadevah takrat zraven, ker so tovrstni dogodki področje naše raziskave. Vprašanje demokracije je v osnovi eno temeljnih civilizacijskih vprašanj, ker je urejanje odnosov v družbi v temelju problem kulture. Če bi bili zraven, bi morda tudi vojne ne bilo. Morda! Zagotovo pa bi politikom in oblastem dokazali, da vemo o teh rečeh precej koristnega povedati. Povedali bi jim lahko, kaj si mislimo o tradiciji, kaj tradicija sploh je, kako lahko nastane, živi in propade. Kakšne posledice imajo nasilni ukrepi za način življenja ljudi, kaj se zgodi z zamenjavo generacij. Kaj je identiteta in podobno. Temeljno vprašanje je tudi tako imenovano izumljanje tradicije, kako ga razumeti, kakšen odnos imajo današnji ljudje do v preteklosti izumljene tradicije – najsi je bila izumljena nasilno ali ne. Iz zgodovine dobro vemo, da so bile nekatere navade, ki jih danes ljudje štejemo za svoje, v preteklosti ljudem vsiljene bolj ali manj boleče. A kot pravi ljudski pregovor, čas celi rane. Posebno še, ker z zamenjavo generacij spomin blede. Kjer pa priče ostanejo, boleč spomin marsikdaj terja svojo pravico. Na koncu lahko z mirno vestjo pritrdimo besedam Ferdinanda Šerbelja, da: »Na referendumu ni štela ta ali ona 'strokovna opcija', temveč je šlo za odločanje vnaprej prepričanih (beri sprtih) volivcev, ljudi z dveh bregov iste reke.«²² V tem stavku je izpovedana vsa zadrega, ki pesti našo družbo. Strokovnost malo šteje, strpnega dialoga ni in za povrh vsega marsikdo sodi, da kršimo tudi temeljna demokratična pravila. Kako in kdo bo postavil vse ljudi z dveh bregov reke v isti čoln, če so na enem bregu reke tudi taki, ki trdijo, da se o resnici ne glasuje, ker »/r/ esnica ostane resnica, tudi če vi glasujete proti njej«²³ Na drugem bregu pa so ljudje, ki menijo, da ni le ene resnice. Obenem so tudi prepričani, da če se o resnici ali resnicah glasuje, se lahko glasuje tolikokrat, kolikokrat dovoljuje zakoniti postopek, in ne le enkrat. In imamo tudi take, ki tako kot Pilat vprašujejo: *Kaj je resnica?* Ne belijo si glave, kako bi našli pot do resnice, niti ne preštevajo, koliko je resnic. Njihovo temeljno vprašanje je, ali resnica sploh obstaja, in če obstaja, kakšna je v svojem obstoju. Verovati in spraševati se pa je človeško in legitimno.

22 Ferdinand Šerbelj, *Imena krajev so naša kulturna dediščina*. V: *Novi glas* 8. junija 2000, let. 5, št. 21, Trst, Gorica 2000. 7. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 131.

23 Mirko Žakelj, »Posilstvo ob Križu«. V: *Primorske novice* 1. oktobra 1999, let. 53, št. 76, Koper, Nova Gorica 1999, 19. Glej tudi: Mirko Kovač, nav. delo, 110.